

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ В МЕЖАХ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Постановка проблеми. У результаті трансформаційних процесів в країнах пострадянського простору в межах оновлених соціально-економічних систем сформувався більший спектр інтересів, більш широкий та різноманітний в порівнянні з колишньою їхньою системою. Одночасно інтереси різних суб'єктів господарювання, членів суспільства й держави як представника загальнонаціонального інтересу стали мати виражений суперечливий характер. Це знайшло вираження у протистоянні сил, що представляють різні інтереси. Ідея щодо здібності ринку привести розрізнені, нерівномірно представлені інтереси до узгодження й упорядкування не виправдала себе. В умовах, коли підприємницька активність населення стає одним з найважливіших чинників суспільного прогресу, потребує наукового вирішення протиріччя між необхідністю розвитку підприємництва і недостатністю ефективною регулятивною політикою підприємницького інтересу в сучасній соціальній практиці. Сьогодні представники бізнесу, особливо великого капіталу проявляють ігнорування або вкрай несприятливе відношення до національного інтересу. Це ставить під сумнів саму ідею соціальної орієнтованості розвитку держав. Актуальною стає проблема співвідношення та механізмів узгодження зазначених інтересів в сучасних умовах розвитку суспільства. Деякі аспекти протиріч в соціальній спрямованості великого капіталу, його співвідношення з публічним або суспільним інтересом висвітлюються в роботах вітчизняних та закордонних науковців. Практично ж без уваги залишається питання підприємницького інтересу представників малого та середнього бізнесу, який за оцінками деяких вчених найбільш повно і гармонічно співвідноситься з системою національних інтересів [1; 8].

Метою статті є дослідження основних аспектів категорій „інтерес”, „підприємницький інтерес”, „приватний та публічний інтерес” та можливих інструментів і механізмів збалансування приватного, зокрема підприємницького, та публічного інтересів з метою досягнення стабільного та гармонічного розвитку сучасного суспільства.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Поняття інтересу використовується багатьма дисциплінами, серед них філософія, соціологія, юриспруденція, економіка. Отже, „інтерес” представляє собою загальнонаукову категорію. Разом з тим, у кожній науки згідно з її цілями, предметом, методами вивчення склалося своє бачення цієї категорії. Категорію інтересу в контексті економічної теорії у свій час досліджували А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс та Ф. Енгельс, Дж. Кейнс, А. Маршал, К. Менгер, А. Маслоу.

Проблеми співвідношення й протиріч економічних інтересів суспільства й держави, ступінь відображення приватних і групових економічних інтересів у політиці держави знайшли різнобічне відображення в дослідженнях Дж. Б'юкенена, Т. Гоббса, Дж. Мілля, Д. Норта, О. Уільямсона.

Серед сучасних російських дослідників, що займалися розробкою категорії „інтереси”, можна назвати Л. Абалкіна, Б. Гершковича, А. Михайлова, В. Лавриненко, також проблеми узгодження економічних інтересів бізнесу й суспільства в сучасних умовах розглядають в роботах В. Автономова, А. Генкіна, В. Овчиннікова, А. Семіна, Т. Сауренко та ін.

Вітчизняні науковці, В. Сиренко, В. Лященко, В. Демент'єв досліджували „інтерес” як загально-економічну та міждисциплінарну категорію, можливості формування механізмів збалансування інтересів різних суб'єктів в контексті економічного розвитку сучасних держав.

Усе ж такі поняття інтересу та співвідношення і балансування інтересів різноманітних соціальних груп досліджується недостатньо. Техніко-економічні та соціально-культурні потрясіння, що їх щодня переживає людина сучасного суспільства, формування все більшого та різноманітного кола інтересів і груп людей, що об'єднуються навколо них, зростання потенційних та реальних загроз від неспівпадіння інтересів або неможливості їх реалізації зумовлюють потребу обґрунтованого науково-методологічного підходу до вивчення та подальшого вирішення цих проблем.

Викладення основного матеріалу. Категорія інтересу має велике значення для ряду суспільних наук. Разом з тим у кожній науки відповідно до її цілей, предмету та методів дослідження склалося своє бачення цієї категорії. Інтерес (від лат. *interesse* – *иметь важное значение*) можна визначити як форму проявлення потреби, усвідомлене прагнення людини до її задоволення.

Категорія „інтерес”, як зазначалося раніше, використовується в багатьох науках: філософії, соціології, психології, економіці, юриспруденції й т.д., тобто є загальнонауковою категорією [9, с. 86].

У філософській науці інтерес, переважно подають у вигляді реальної причини соціальних дій, подій, здійснень, що стоїть за безпосередніми спонуканнями індивідів, що беруть участь у цих діях, соціальних груп, класів [12, с. 213.]. Соціологи вбачають в „інтересі” „...властивість тієї або іншої соціальної спільності – класу, нації, професійної або демографічної групи й т.д. – яке самим істотним впливає на соціально-політичну поведінку в даній спільності, визначає її найважливіші соціально значимі акції” [2, с. 75.].

В економіці під інтересами частіше розуміють об'єктивні спонукальні мотиви економічної діяльності, пов'язані із прагненням людей до задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб [7, с. 284.], які виступають головною рушійною силою прогресу економіки. Економічні відносини кожного суспільства виявляють себе, насамперед, як інтереси, вважав Ф. Енгельс. Усвідомлення потреб і прагнення їх задовольнити визначають мотивацію поведінки людини, спонукаючи її до певної цільової дії. У реальності потреби здобувають конкретну форму інтересів.

Психологія вивчає інтерес як явище людської свідомості, зосередженість на певному предметі думок, що викликає прагнення швидше познайомитися з ним, глибше в нього проникнути, не упускати його з поля зору [10, с. 525.].

„Інтерес” з погляду права узагальнено можна представити як волюве спрямування уваги суб'єкта на об'єкт (благо), визначений суб'єктом як засіб задоволення потреб [4, с. 164].

Таким чином, узагальнено, що автори, які займаються дослідженням інтересів, приходять до різних уявлень про природу самого інтересу. Одні вчені, в основному, психологи, розглядають інтерес як суб'єктивну категорію, що відображає явища людської свідомості (особливий психічний стан). Інші розуміють інтерес як об'єктивне явище, оскільки, на їхню думку, інтереси формуються існуючими суспільними відносинами й цілком визначаються зовнішніми стосовно суб'єкта умовами[8].

Третя група авторів вважає інтерес об'єктивно-суб'єктивним явищем. На їхню думку, інтерес як єдність об'єктивного і суб'єктивного, має дві сторони – незалежний від людини зміст (джерело) і залежну від його свідомості форму [8]. Зазначений погляд на ситуацію, що склалася, було представлено для критики. По-перше, розуміння інтересу як об'єктивно-суб'єктивного явища робило поняття „інтерес” логічно суперечливим [8]. По-друге, об'єктивність інтересу полягає не в тім, що він не усвідомлюється суб'єктом, а в тім, що, будучи породженням суспільними відносинами, інтерес виникає поза і незалежно від свідомості людей.

На думку Т. Сауренко, поглиблене дослідження теорії й практики діяльності господарюючих суб'єктів дозволяє сформулювати ідею про те, що зміст інтересу становить діалектичну єдність приватного (корисливого, егоїстичного) і суспільного (етичного, соціального). Обидві ці складові частини інтересу мають єдину суб'єктивну форму реалізації, якою є індивід, а, отже, і приватний і суспільний інтереси реалізують принцип раціональності як природної властивості природи людини, детермінованої феноменом обмеженості ресурсів. З цього погляду пануюче в неокласичній теорії положення про те, що приватний і суспільний інтереси апріорі суперечливі й що приватний інтерес реалізує принцип раціональності, а суспільному інтересу відповідають принципи гуманізації, солідар-

ності й т.д., є, як мінімум, логічно непослідовним хоча б тому, що суб'єктом і приватного й суспільного інтересу виступає та сама людина [11, с. 10].

Зазначимо, що інтереси формувалися паралельно зі становленням людського суспільства. Одночасно з тим, як людина з біологічної істоти перетворювалася в соціального суб'єкта, його потреби трансформувалися в інтереси. П. Канапухін у своїй статті „Система економічних інтересів й закономірність її розвитку” наводить дослідження розвитку та еволюції інтересів у відповідності до розвитку світогосподарської системи. Автор стверджує, що панування індивідуальної власності в доіндустріальну епоху визначало й домінування індивідуальних форм інтересів в існуючій тоді їхній системі. При цьому ці інтереси через характер доіндустріальної економіки або слабо стикалися один з одним, або перебували в крайньому ступені конфронтації.

Перехід до індустріальної стадії розвитку радикально трансформує структуру існуючої системи економічних інтересів. У порівнянні з доіндустріальною епохою їхній спектр, з одного боку, радикально ускладнився, а з іншого боку, внаслідок підвищення суспільного характеру виробництва й розмивання статусу індивідуального власника, все більшу значимість отримували групові інтереси. При цьому ступінь взаємозалежності різнорівневих інтересів ставав вище.

Особливості постіндустріальної економіки, відносин власності, що складаються в її рамках, природа виникаючих потреб накладають свій відбиток на характер існуючої системи економічних інтересів. У її структурі все більше значення починають відігравати загальні (загальнолюдські) інтереси, пов'язані з необхідністю вирішувати навіслі над людством глобальні проблеми. Та й у межах окремого національного господарства, усе більшою мірою функціонуючі в сучасних умовах як своєрідна єдина фабрика, всі елементи якої (окремі господарюючі суб'єкти) тисячами ниток зв'язані один з одним, росте пріоритет спільних інтересів. Однак, це не означає повне підпорядкування й придушення індивідуальних і групових інтересів.

В умовах постіндустріальної економіки останні, залишаючись найважливішими факторами детермінації поведінки господарюючих суб'єктів, здобувають якісно нову характеристику – інтегративність, що означає, що лише в умовах інкорпорированості в спільні інтереси можлива їх найбільш повна реалізація. Загальні ж інтереси в сучасну епоху не привносяться ззовні якоюсь силою над суспільством. Вони формуються в результаті синтезу індивідуальних і групових інтересів у процесі життєдіяльності соціуму як єдиного цілого [6].

Отже, можна погодитися з автором у тому, що розвиток системи економічних інтересів відбувається відповідно до змін, що мають місце в системі потреб, і трансформації відносин власності в напрямку їх більшої соціалізованості й погодженості на основі вирішення іманентних їй протиріч, що постійно відтворюються.

В межах статті автор розглядає мале та середнє підприємництво як основних носіїв так званого під-

Етапи розвитку відносин власності [6]

Тип господарства	Доіндустріальний	Індустріальний	Постіндустріальний
Основні суб'єкти власності	Індивід, плем'я, община	Власники капіталу	Власник людського капіталу
Основні об'єкти власності	Земля як засіб виробництва	Засоби виробництва як упредметнена праця	Творчі здібності особистості
Основні джерела, фактори власності	Традиція, сила, труд	Гроші, обмін, право, праця	Здібності особистості
Принципи організації використання	Використання засновано на особистій праці	Використання засновано на найманій праці	Використання засновано на різних способах залучення людей до праці, найважливішим з яких стає праця на добровільних началах
Господарюючі форми власності	Індивідуальна, архаїчні різновиди групової	Індивідуальна, дольова групова	Ссоціалізована групова, загальна

приємницького інтересу. Адже, наразі, мале підприємництво є особливим типом підприємницької діяльності, який варто розглядати як єдність соціально-економічної й організаційно-технічної сутності цього явища, тобто єдність підприємницьких (виробничих) відносин і продуктивних сил як сукупність матеріально-речових елементів виробництва, робочої сили й форм організації виробництва. Саме єдність переваг, які мають малі форми організації виробництва, з перевагами підприємницької діяльності дає якісно новий феномен – мале підприємництво. Мале підприємництво є важливим структуроутворюючим фактором ринкової економіки. Мале підприємництво історично й логічно було необхідною передумовою створення ринкового середовища, первинною вихідною формою ринкового ведення господарства у вигляді дрібно-товарного виробництва, що відіграло структуроутворюючу роль в історії становлення змішаної економіки ринкового типу [8].

Своєрідне функціональне призначення малого підприємництва здобуває особливе значення для країн, які йдуть шляхом відтворення змішаної економіки. Великий капітал, безумовно, визначає рівень науково-технічного, технологічного, інноваційного, у цілому виробничого потенціалу, але основою розвитку країн зі змішаною економікою є мале підприємництво як найбільш масова, динамічна й гнучка форма ведення господарства.

Мале підприємництво здобуває особливе, виняткове значення в перехідний період до змішаної економіки. Саме мале підприємництво стимулює економічну конкуренцію, структурну перебудову економіки, сприяє ослабленню монополізму, формуванню нової соціальної верстви підприємців-власників, які станов-

лять соціальну базу економічної реформи, забезпечують стабільність суспільства [8].

Підприємницький інтерес виявляється в прагненні особистості до: соціального успіху та визнання суспільством; підвищення її соціального статусу; володіння технологією прибуткової справи; системою значущих соціальних зв'язків, що забезпечують підприємницьку діяльність ресурсами і сприятливими умовами; життєзабезпечення себе і родини; свободи вибору форм і галузі самоствердження та реалізації творчого потенціалу особистості; приналежності, співучасті, причетності до важливих соціальних процесів; володіння соціально визнаними формами реалізації підприємницького інтересу.

За умови розвитку підприємницького інтересу зростає масштаб підприємницької активності людей та їх угруповань, посилюється вплив підприємництва на всі сфери життєдіяльності суспільства та реалізацію творчого потенціалу особистості, на розширення меж її індивідуальної свободи, поширюється соціальна спрямованість підприємницької діяльності та зростає її ефективність, що характеризує підприємницький інтерес як визначальну рушійну силу суспільного виробництва та трудової активності сучасної особистості [3, с. 11].

Мале й середнє підприємництво і його економічні інтереси, як було зазначено раніше, найбільш повно включені в систему національних інтересів, у силу всебічної зацікавленості його в розвитку й функціонуванні багатокладної ринкової економіки як економічної основи середнього класу, що може бути забезпечене при послідовній реалізації, насамперед, національного суспільного начала.

Очевидно, що за сьогоднішніх умов держава потребує високорозвиненого, цивілізованого підприєм-

Розподіл відповідей на питання „Як змінюється взаємодія підприємців з регуляторними органами або виконавчими органами державної влади?“

Відповіді	% до загального числа респондентів	
	2008	2011
Взаємодія ускладнюється (збільшується кількість контактів)	32	30
Взаємодія стає сприятливою (підтримується ефективний зворотній зв'язок)	12	1
Залишається без змін	3	36
Взаємодія слабшає і не приносить ніяких результатів	1	10
Важко відповісти	52	23
Всього	100	100

ництва, здатного зміцнити країну, а підприємництво, в свою чергу має потребу в сильній та ефективній державі, здатній створити сприятливе середовище для функціонування підприємницьких структур і найбільш повної реалізації підприємницьких здібностей.

Саме тому питання узгодженості підприємницьких та загальнонаціональних публічних інтересів є вкрай важливим.

Відзначимо, що фактори, що стримують або перешкоджають вищезазначеному узгодженню інтересів, зокрема в українській економіці, проявляються на різних рівнях та в різних проявах підприємницького інтересу. На рівні державного підприємництва – це використання його статусу й положення в економічній системі для досягнення владною верствою особистих інтересів або підпорядкування інтересів держави приватному капіталу. Для великого бізнесу – прагнення до знаходження економічної чи політичної влади для реалізації цілей, що суперечать національним інтересам. Для малого підприємництва – це перевага торговельно-посередницької діяльності з великою часткою спекулятивної спрямованості, переважання непродуктивного підприємництва.

Як справедливо зазначає В. Ляшенко, сьогодні в Україні склалася парадоксальна ситуація; підприємництво стало часто використовуваним словом, їм іменують свою діяльність і спекулянти, і посередники, і перекупники. Певною мірою це справедливо, тому що в період суспільної трансформації ризик, відповідальність та інше властиві будь-якому індивідуальному товаровиробникові й посередникові, що самостійно організує справу [8].

Але на шляху досягнення мети в підприємстві завжди стоять певні бар'єри. Без їхнього подолання він не зможе реалізувати свій егоїстичний інтерес, тобто отримати прибуток. Тут виявляється одне з головних позитивних властивостей ринкової економіки. Переборюючи перешкоди, реалізуючи егоїстичний інтерес, підприємець мимо своєї волі й бажання працює в інте-

ресах інших. Відповідно його власний інтерес в основному збігається з інтересами суспільства.

Як показують опитування підприємців, в Україні протягом останніх 20 років, розвиток малого й середнього підприємництва гальмується надлишковою регуляцією з боку органів влади всіх рівнів і органів місцевого самоврядування.

У межах соціологічного дослідження, проведеного в 2011 р. Інститутом економіки промисловості НАН України, в тому числі за участю автора, було сформульовано питання для респондентів-підприємців: „Як змінюється взаємодія підприємців з регуляторними органами або виконавчими органами державної влади?“. Відповіді розподілились наступним чином:

У результаті виникають регуляторні бар'єри, які збільшують видатки на створення й функціонування бізнесу, ведуть до зниження рівня конкуренції й відповідно до загальної ефективності економіки. Система регуляторних бар'єрів є дуже складною, запутаною й суперечливою. Надмірний регуляторний тиск на суб'єкти малого й середнього підприємництва не тільки наносить їм прямий збиток (відбувається збільшення прямих і непрямих витрат), але й самим безпосереднім образом блокує позитивні зовнішні ефекти для всієї економіки й соціальної сфери країни [5, с. 54].

Щоб сформувати механізм взаємовигідної взаємодії підприємницького та публічного інтересів слід, перш за все досліджувати і постійно відмічати, за наявності, зміни, що їх переживають суб'єкти малого та середнього підприємництва, адже це відображає зміни їх інтересів. По-друге, на цій основі повинна формуватися відповідна державна регуляторна політика, яка буде покликана забезпечити зростання підприємницької активності, стимулювати розвитку продуктивного та інноваційного підприємництва, зменшити ризик зовнішніх негативних факторів та сприяти формуванню повноцінної цивілізованої підприємницької культури, яка стане невід'ємним атрибутом формування соціально-орієнтованого, відповідального та в той же час

конкурентноздатного підприємництва. По-третє, уже на рівні виконавчої влади загальнонаціональних, регіональних та місцевих уповноважених органів, слід розробляти та реалізовувати стратегічні та програмні документи, що будуть максимально ефективно реалізовувати розроблену регуляторну політику та сприяти реалізації наявних підприємницьких інтересів в єдності з публічними.

Висновки. Механізм взаємодії інтересів, досліджуваних у статті, повинен бути, перш за все, відкритим і адаптивним до мінливих умов зовнішнього середовища й ринкової кон'юнктури. У процесі розробки й реалізації механізму взаємодії інтересів підприємництва й держави як виразника публічного інтересу повинно бути дотримувати наступних принципів:

1. Принципи взаємодії держави з господарюючими суб'єктами (гарантія захищеності, відкритість, достатність і доступність фінансової бази, системність, гнучкість, сталість зв'язку, своєчасність, цілеспрямованість);

2. Принципи формування діяльності органів державного управління (адресність, несуперечність, раціональна децентралізація управління, еволюційність).

3. Принципи діяльності підприємницьких структур, що впливають на роботу владних структур (законослухняність, єдність, соціальна спрямованість, економічність, відповідальність, розвиток).

За умови дотримання зазначених принципів, постійного моніторингу й коригування на цій основі державної регуляторної політики, а також розробці дієвих та реалістичних програм розвитку й підтримки підприємництва буде досягнуто необхідний баланс приватних та публічних інтересів, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування економічних систем та як наслідок покращенню життєвих стандартів населення.

Література

1. **Галузинский И. Е.** Предпринимательский интерес в системе национального экономического интереса [Электронный ресурс]: автореф. дис. на получ. науч. степени канд. экон. наук. : спец. 08.00.01 „Экономическая теория” / И. Е. Галузинский – Москва, 2005 // <http://www.dissercat.com/content/predprinimatelskii-interes-v-sisteme-natsionalnogo-ekonomicheskogo-interesa>. 2. **Здравомыслов А. Г.** Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М., 1986. – 75 с. 3. **Зубов В. О.** Підприємницький інтерес: соціально-філософський аналіз автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук. : спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії Запоріжжя – 2004 – 14 с. 4. „**Интерес**” в правовом контексте права // Публичное, корпоративное, личное право: проблемы конфликтности и перспективы консенсуальности: мат. 5-й междунар. науч.-теорет. конф. С-Пб., 2-3 декабря 2005 г. / под ред. В. П. Сальникова, Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник. Ч.1. – С. 164 – 168. 5. **Итоги** результатов социологического исследования влияния реализации государственной регу-

ляторной политики на развитие малого и среднего предпринимательства (на примере старопромышленных регионов Украины) – Аналитический доклад / под ред. Ляшенко В. И, Толмачовой Г. Ф. – Донецк-Луганск, 2012 – 68 с. 6. **Канапухин П. А.** Система экономических интересов и закономерность ее развития [Электронный ресурс] / П. А. Канапухин // Проблемы современной экономики. – № 3 (27). – 2008. – Режим доступа: // <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2075>. 7. **Краткий** экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М., 2002. – 528 с. 8. **Ляшенко В. И.** Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. И. Ляшенко. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – 668 с. 9. **Михайлов С. В.** Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права / С. В. Михайлов // Государство и право. – 1997. – № 7. – С. 86 – 92. 10. **Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб., 2002. – 720 с. 11. **Сауренко Т. Н.** Координация общественного и частного интересов в сфере бизнеса : автореф. дис. на получ. науч. степ. канд. экон. наук. : спец. 08.00.01 „Экономическая теория” / Т. Н. Сауренко – Ростов-на-Дону – 2007. – 28 с. 12. **Философский** энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М., 1983. – 836 с.

Якуб'як О. В. Співвідношення приватного та публічного інтересу в рамках сучасної економічної системи

Стаття присвячена дослідженню категорії „інтерес” та співвідношенню приватних, зокрема, підприємницьких та публічних інтересів, а також механізмів їх узгодження.

Ключові слова: інтерес, співвідношення приватного та публічного інтересу, регуляторна політика

Якуб'як Е. В. Соотношение частного и общественного интереса в рамках современной экономической системы

Статья посвящена исследованию категории „интерес” и соотношению частных, в частности, предпринимательских и публичных интересов экономических системах, а также механизмов их согласования.

Ключевые слова: интерес, соотношение частного и публичного интереса, регуляторная политика

Jakub'jak O. V. Balance of private and public interest in modern economic system

The category of „interest” is exploring in the article. The author examines the correlation between private and public interests in the economic systems and the mechanisms of their agreement.

Key words: interest, balance of private and public interests, regulation policy

Стаття надійшла до редакції 11.07.2012

Прийнято до друку 15.09.2012